

Genus och psykoterapi – en översikt

av Christina Flordh

Att ha ett genusperspektiv innebär att problematisera kön och granska sådant som vi håller för självklart och att se på de kulturella, sociala och psykologiska innebörder som man tillskriver människor beroende på om de är män eller kvinnor och hur dessa innebörder tar sig uttryck i människors liv.

Hur vår bild av oss själva och andra präglas av ett genusperspektiv borde ju vara något som ligger nära tillhands för psykologer och psykoterapeuter att teoretisera kring och ha mycket att säga om. Men faktum är att det är ganska vattentäta skott mellan psykologi och dagens genusvetenskap. Man kan säga att genusvetenskapen är ganska naiv då det gäller människors psyke och intresserar sig mest för kulturen och samhället i stort. Å andra sidan finns mycket lite av problematisering av kön

i psykologi och psykoterapeutisk litteratur, så man kan säga att psykologi och psykoterapi i många avseenden är könsblind, eller kanske snarare genusblind.

Kvinnopsykologi

Historiskt härstammar genusvetenskap från det som på 60-, 70- och 80-talen växte fram som kvinnoforskning i det som kallas den andra vågens feminism. Man ville lyfta fram kvinnors perspektiv och

CHRISTINA FLORDH är leg psykolog, psykoterapeut och psykoanalytiker verksam privat och som verksamhetschef för Psykoterapimottagningen vid Psykologiska institutionen, Stockholms Universitet. Artikeln bygger på ett föredrag vid en ämneskonferens i pedagogik, psykologi och genusvetenskap, "Genus i hjärta och hjärna" anordnad av Stockholms universitetsbibliotek i samarbete med Kvinnohistoriska samlingarna vid Göteborgs universitetsbibliotek november 2007.

villkor, något som man menade var försummat och marginaliserat. Man pekade på att mannen sattes som norm och representant för det allmänmänskliga och som kvinnan skulle försöka komma i nivå med. Man menade att vetenskapen inte bara var könsblind och försummade kvinnors erfarenheter och livsvärden utan att den också framställde kvinnor som sämre varelser. Kvinnor är annorlunda, inte sämre, kvinnor och män har delvis olika perspektiv och det kvinnliga perspektivet har tystats ner och förbigåtts, var sådant som man förde fram.

Kvinnopsykologin var då en stark och livaktig gren av kvinnoforskningen. Ett exempel är Carol Gilligan som i *In a different voice* (1982) talade om att kvinnor på grund av sin ställning i familjen har en omsorgsmoral som bygger på ansvar för andras välbefinnande och ett inlevande i vad andra känner, till skillnad från männen som har en moral mer byggd på makt, kontroll, abstrakta rättvisepprinciper. Ett annat exempel är Jean Baker Miller som i *Towards a New Psychology of Women* (1976) talade om kvinnors relaterande själv byggt kring relationer och ömsesidighet till skillnad från mäns mer autonoma själv byggt kring separation och självständighet.

Denna periods kvinnoforskning, och därmed också kvinnopsykologin från den tiden, har senare kommit att kallas särartsforskning och delvis kritiserats av senare genusteoretiker för att vara alltför generaliserande och dikotomiserande. Man menar att de tidiga kvinnoforskarna betonade och överdrev de skillnader som finns *mellan* könen och inte tog hänsyn till de stora skillnader som finns *inom* könen. Vidare att de såg på könsskillnader som oberoende av kulturen, det som av senare genusforskare kallats för essentialism. Inte desto mindre var de en betydelsefull första ögonöppnare för att det finns ett annat sätt att beskriva kvinnors liv och erfarenheter, som många kände igen sig i på ett helt annat sätt än i den gängse vetenskapen.

Jag menar att kritikerna har en tendens att kasta ut mycket av det som var värdefullt i den tidigare kvinnoforskningen. Det finns en risk att begreppet genus blir ganska urvattnat om man inte kan tala om manliga och kvinnliga mönster som nu är vanligt förekommande, men för den skull inte behöver

vara för evigt. Att bortse från det gemensamma hos gruppen kvinnor respektive gruppen män är förstås lika problematiskt som att bortse från den stora variation som finns inom könen.

Genus och depression

Det finns till exempel stora skillnader mellan könen vad gäller psykiska sjukdomar och problem. Många psykiatriska sjukdomsdiagnoser är vanligare hos kvinnor än hos män. Det gäller depressioner, generaliserad ångest, panikångest och ätstörningar. Därremot finns det inte någon skillnad mellan kvinnor och män vad gäller schizofreni och bipolär sjukdom, som drabbar kvinnor och män i ungefär samma utsträckning.

Kvinnor får dubbelt så ofta diagnosen depression och dubbelt så mycket antidepressiv medicin utskrivet till sig som män medan män begår självmord dubbelt så ofta som kvinnor. Självmord är den vanligaste dödsorsaken för män mellan 15–44 år. Det faktum att fler män än kvinnor begår självmord talar ju inte för att män skulle vara lyckligare än kvinnor. Snarare kanske det är så att känslor som förknippas med depression – trötthet, passivitet, värdelöshet och lågt självförtroende – är känslor män har större behov av att in i det längsta förneka än kvinnor (Wasserman, 1998; Hammarström, 2004).

Det finns en risk att kvinnors symtom i alltför hög utsträckning tolkas som psykiatriska medan mäns symtom inte upptäcks. Kvinnlighet konstrueras med ett språk som är rikt på känslor och känslomässiga nyanser. Kvinnor har lättare att uttrycka störningar i sitt emotionella välbefinnande och söker oftare psykiatrisk och psykologisk hjälp. Manligheten konstrueras med ett språk som är fattigare på emotionella uttryck. Psykologiska problem kan gömma sig i tystnad eller fysiska symtom, aggression eller missbruk. Den relationella dynamiken som kan uppstå hos män respektive kvinnor med allvarlig psykisk ohälsa beskrivs av Bertling (2004).

Det tycks alltså finnas djupt rotade könsspecifika förhållningssätt där kvinnor lättare ses som och ser sig själva som sjuka, svaga och hjälpbehövande och män ses som och ser sig själva som starka, aktiva och självtillräckliga. Genomgående är det så att sjukdomstillstånd som bygger på ett subjektivt

uttryckt lidande är vanligare hos kvinnor, medan tillstånd som diagnosticeras via beteendet, som våldsam, okoncentrerat, ”störigt” och utagerande beteende, är vanligare hos män. Generaliserat kan man säga att kvinnor tycks sätta ord på sitt lidande och män agera sitt lidande. Man kan tala om två ganska skilda mönster för psykiskt illamående, där kvinnor har lättare att uttrycka ångslan, ångest och oro, medan mycket tyder på att män underutnyttjar vården på grund av sina könsbundna svårigheter att söka hjälp och sin tendens att förneka sina problem.

I den traditionella mansrollen ligger att se det som ett nederlag och en prestigeförlust att söka hjälp. Det gäller för såväl kroppsliga som psykiska symptom men framför allt psykiska problem som ofta uppfattas som svaghet och ett djupt misslyckande.

Eftersom det är så att män och kvinnor lär sig att förhålla sig på olika sätt till negativa händelser och upplevelser i livet – förenklat att män lär sig förneka sina problem och kvinnor lär sig gå in i sina problem – då är det inte konstigt att psykoterapi i mycket är en kvinnoysselsättning. Både bland dem som söker terapi och bland de som är terapeuter är kvinnodominansen stor. Det är ett större steg för en man att erkänna sitt behov av en terapeut än för en kvinna, medan för en kvinna ligger det i linje med hennes könsroll att söka hjälp hos andra. Patientrollen ligger närmare kvinnorollen än mansrollen.

En studie

För ett antal år sedan gick jag igenom journaler förda över psykodynamisk korttidsterapi för att se om jag kunde urskilja några könsspecifika skillnader bland patienterna (Flordh, 1997). Som i alla terapiundersökningar var majoriteten av patienterna i studien kvinnor (61 kvinnor, 16 män), och det gällde också terapeuterna om än inte i lika hög utsträckning.

Jag tittade bland annat på vilka skäl patienterna angett till varför de sökte terapi. Det som dominerade i det jag fann var en känsla av övergivenhet i nära relationer från kvinnornas sida och en känsla av otillräcklighet från männens sida. Kvinnorna beskrev, enligt journalerna, sina problem i nära relationer och hur de kände sig övergivna där, medan männen beskrev sina problem mer som att inte räkna till enligt en allmän, samhällelig måttstock.

De flesta kvinnorna hade av terapeuterna bedömts ha problem med att stå upp som självständiga individer och att de hade svårt att uttrycka egna behov. Många terapeuter såg dem som ”överempatiska”. Tyngdpunkten i bedömningen av männen låg på deras passivitet, initiativlöshet och håglöshet.

Eftersom jag tittade på terapeuternas journaler över sina terapier, såg jag patienterna med terapeuternas ögon. Och med deras ögon tycktes kvinnorna vara för mycket traditionella kvinnor och männen ha för lite av det vi traditionellt förknippar med manlighet. Här fann jag inga iögonfallande skillnader mellan de kvinnliga och de manliga terapeuternas bedömningar.

Idealet tycks ha varit en aktiv och självständig person som står upp för sina egna behov och sätter sig själv i första rummet. Även om terapeuterna själva säkert inte var medvetna om det så tycks idealet för både de kvinnliga och de manliga patienterna varit en autonom fristående individ inte alltför nedtygd och besvärad av relationer, alltså egenskaper som i allmänhet tillskrivs traditionell manlighet.

Psykoanalys och genusvetenskap

För att ge en bakgrund vill jag dra upp några utvecklingslinjer inom psykoanalysen som teoretiskt ligger till grund för den psykodynamiska korttidsterapin i den ovan nämnda studien. Men först några ord om psykoanalysens förhållande till genusvetenskapen.

När det gäller psykoanalysens relation till den akademiska genusvetenskapen så kan man säga att den idag är rätt obefintlig. I textböcker om genus-teori finns oftast ett kritiskt stycke om Freud som reaktionär i genusfrågor. Något som tycks vara mindre känt för många genusteoretiker är att psykoanalysen inte är samma sak idag som den var under Freuds dagar.

Det finns naturligtvis undantag. Den kända queerteoretikern och filosofen Judith Butler betonar det komplexa i hur kön görs och att kön inte är något fixt inifrån kommande utan skapas genom våra handlingar; vi spelar kön snarare än att vi är ett kön eller har ett kön, något hon kallar för performativitet.

Hon ägnar en stor del av sin senaste bok *Genus ogjort* (2006) åt psykoanalysen och menar att det är

den teori som bäst kan förstå sexualitet som inte fogar sig efter de sociala normerna. Dessutom finns det ingen bättre teori för att studera hur vårt fantasiliv och hur våra underjordiska bilder av kön är konstruerade, påpekar hon.

Själv började jag intressera mig för kvinnopsykologi på 70–80-talen och det var för mig inte framför allt en reaktion på Freud och hans kvinnoosyn. Den tyckte jag att de flesta psykoanalytiker runt om mig verkade se som förlegad och något som psykoanalysen skamset lämnat bakom sig. Det var snarare just bristen på kön och genusperspektiv i de psykoanalytiska teorierna som störde mig och där kvinnopsykologin gav mig många igenkännande aha-upplevelser. Jag förstod både mig själv och mina patienter bättre med det perspektivet, tyckte jag.

Freud

Att Freuds psykoanalys sätter pojkens utveckling i centrum och ser mannen som skapelsens krona och kvinnan som en bristfällig varelse råder det nog ingen tvekan om. Penisavund, passivitet, beroende är kvinnans lott av anatomiska skäl.

Freud såg utvecklingen under den oidipala fasen som avgörande för hur vi skapar vår könsidentitet. Den oidipala fasen inträder då barnet är mellan tre och fem år gammalt. Innan dess har barnet en poymorf pervers sexualitet som Freud uttryckte det, en diffus sexualitet som kan väckas till liv av allt som kan skapa njutning hos barnet. Barnet har ännu inte blivit heterosexuellt utan kan rikta sina sexuella impulser obehindrat åt allt som kan ge det njutning. Men det är först under den oidipala fasen som människan som kulturell och moralisk varelse skapas.

För att förstå hur barnets sexualitet formas i heterosexuella banor översatte Freud Oidipusdramat till den lille pojkens situation. Det var inte förrän på ålderns höst som Freud började intressera sig för kvinnans och den lilla flickans sexualitet.

Oidipus förutspås som liten komma att vilja döda sin far och gifta sig med sin mor och sätts därför att växa upp med styvföräldrar. I vuxen ålder kommer han sig själv ovetande att uppfylla profetian, han dödar sin far utan att veta att det är hans far och han gifter sig med sin mor utan att veta att det är hans mor.

Detta menade Freud påminner om pojkens tidiga förälskelse i sin mor som kompliceras av att han upptäcker att modern har en annan älskare, nämligen fadern. Pojken tävlar med fadern om moderns kärlek och vill egentligen göra som Oidipus, det vill säga döda sin rival, men ger upp kravet på att få ha en egen relation till modern framför allt på grund av att han känner sig hotad att bli kastrerad av den större och övermäktige fadern. Han löser det genom att identifiera sig med fadern i hopp om att kunna överta hans position som vuxen, alltså bli en aktad man i ett patriarkalt samhälle.

Så antar pojken en manlig identitet enligt Freud. Pojken ger sig i stunden och erkänner sig besegrad av den starkare fadern men i gengäld kan han räkna med en ärofylld framtid. Pojken omvandlar alltså sin rädsla att bli kastrerad av fadern till en identifikation med honom och överger sina incestuösa fantasier om modern. I den här processen skapas överjaget, det som gör pojken till en civiliserad varelse. Att pojken över huvud taget kan komma på möjligheten att fadern skulle kunna kastrera honom menade Freud kom sig av att han just i den här perioden börjat upptäcka de kroppsliga könsskillnaderna och antagit att anledningen till att flickan saknar en penis är att hon blivit kastrerad.

Flickan märker också att pojkar har något som hon inte har och enligt Freud inser flickan direkt att penis är något överlägset som hon själv saknar och hon blir offer för penisavund.

Freuds teori har ju med rätta karaktäriserats som falloctrisk. Det som är speciellt anmärkningsvärt då det gäller Freuds beskrivning av flickans utveckling är att han tog för givet att pojkens penis idealiseras och avundas och att han inte kunde se att det fanns något gott hos modern som flickan kunde identifiera sig med och tycka om. Han menade att flickan hade en ambivalent, ja hatisk, relation till modern eftersom modern saknade och inte hade kunnat ge flickan en penis och kanske till och med hade tagit den från flickan.

Freud ger alltså en anatomisk förklaring till idealiseringen av mannen och nedvärderingen av kvinnan och ser värderingarna som biologiska fakta, inte som samhälleligt och socialt konstruerade och som uttryck för den tid han levde i.

Men det är också viktigt att betona att Freud aldrig var definitiv i sina slutsatser på det här området. Han talade om kvinnor som ”den mörka kontinenten” som han inte kunnat utforska till fullo utan överlämnade det till kvinnliga analytiker att göra i framtiden. Han såg dem som bättre lämpade till det än han själv. Han var alltså ödmjuk i frågan på ett plan, samtidigt som han kom med tvärsäkra uttalanden på ett annat plan.

Kritik mot Freud

Det är också viktigt att ha klart för sig att det direkt blev debatt inom den psykoanalytiska rörelsen om Freuds teori om kvinnlighet. Hans teorier på det här området har därför egentligen aldrig fått stå oemotsagda inom psykoanalysen. Det verk där Freud sammanfattar sina tankar kring manligt-kvinnligt ”Some psychical consequences of the anatomical distinction between the sexes” kom ut 1925. Redan året därpå kom den kvinnliga psykoanalytikern Karen Horney med en skarp kritik av Freud i en artikel som heter ”The Flight from Womanhood” (1926).

Redan där tar Horney upp att Freud tog kulturens upphöjning av mannen och nedvärdering av kvinnan för given och inte ifrågasatte den och att han inte kunde föreställa sig att kvinnor kan värdera och se något gott i sina unikt kvinnliga egenskaper och förmågor, till exempel sin förmåga att få barn. Horney för in begreppet livmodersavund som en motsvarighet till penisavund och menar att den tycks sitta mycket djupare hos män än penisavund hos kvinnor.

Även om det är svårt att veta hur stora delar av mainstreampsykoanalytikerna som påverkades av debatten så står det klart att det redan på 1920-talet fanns en debatt om genusfrågor inom psykoanalysen. Men den verkar ha klingat av för att åter tas upp i den andra vågens feminism på 1970-talet, då en hel del kvinnor sökte sig till psykoanalysen för att få svar på sådana frågor som varför genus tycks vara så djupt förborgat i vår uppfattning om oss själva och så svårt att förändra. En av dem var Nancy Chodorow.

Chodorow

När Chodorow skrev *The Reproduction of Mothering* 1978 var det ett banbrytande verk. Hon skrev

sitt verk med en udd riktad å ena sidan mot teorier som enbart såg kulturens och samhällets inverkan på hur vi skapar vårt kön och förde därmed in psykoanalytiska tankegångar kring kön i det allmänna medvetandet. Å andra sidan vände sig Chodorow mot den biologiska och anatomiska synen på manligt och kvinnligt inom psykoanalysen. Hon är också kritisk mot Freud för att han inte ser moderns stora och centrala roll för barnets utveckling.

Chodorow menar att kvinnors ansvar för den tidiga omvårdnaden av barnet i den traditionella familjen skapar asymmetriska relationsförmågor hos flickor och pojkar. Modern bemöter barnet utifrån sina föreställningar om kön. Hennes medvetna och omedvetna föreställningar om kön kommer alltså att färga hennes samspel med barnet.

Flickan kommer att växa upp mer i ostörd närhet till modern än pojken, menar Chodorow. På pojken ställer modern och omgivningen krav att han ska bli olik, bli en annan än modern. Han ska disidentifiera sig från modern och den närhet han haft till henne och bli en stor pojke. På så sätt kommer han att utveckla sin identitet kring separation och att vara olik. Flickan kommer att utveckla sin identitet kring att vara lik och leva i närhet med en annan i en relation. Båda kommer att söka bekräftelse på sin identitet i relationer men på olika sätt. Pojken och senare den vuxne mannen kommer framför allt att söka bekräftelse på sin identitet genom sina prestationer i yttervärlden medan flickan och den vuxna kvinnan kommer att söka bekräftelse genom ett nära och intimt relaterande.

Omvänt kommer de att få svårigheter med den andra sidan: Kvinnor kommer att få svårigheter med autonomi och att stå för sig själva medan män kommer att få svårigheter med närhet och ömsesidighet. I en relation tar det sig ofta uttryck i att mannen drar sig undan och skapar ett avstånd från det han upplever som en kvävande intimitet medan kvinnan klamrar sig fast och lätt känner sig sviken och övergiven av mannen.

De här tankarna fick stort genomslag. För många var de mycket mer förståeliga och användbara än Freuds ganska krångliga och långsökta teoretiska konstruktioner kring kvinnlighet och manlighet. Men det är viktigt att inte använda Chodorows teser

för generaliserande. Hon är en del av den kvinno-psykologi som kritiserats av senare genusforskare för att vara alltför kategorisk och generaliserande i sin strikta uppdelning av kvinnligt och manligt. Vi kan alla hitta enskilda exempel där det är mannen som står för de traditionellt kvinnliga dragen och kvinnan som står för de traditionellt manliga dragen.

Chodorows teori är en beskrivning av hur socialisationen kommer att se ut i ett samhälle som har en väldigt strikt och polariserad uppdelning mellan könen, där män kommer att få rollen att representera produktion och offentlighet, rationalitet och autonomi och kvinnor representerar reproduktion och den privata sfären, känslor och intimitet.

Chodorow har själv senare hållit med om mycket av kritiken av hennes tidiga teori. Bland annat har hon reviderat sin syn på det svepande generaliserande i hennes teori men framför allt menar hon att hon hade en övertro på att könsrollerna skulle ändras lätt bara strukturerna inom familjen förändrades och att fadern tog större del av uppfostran. Detta var en förenklad syn, menar hon idag. Istället menar hon att vår könsidentitet är ett resultat av en komplex interaktion mellan personliga och kulturella faktorer, där vi inte bara är viljelösa offer för kulturens krav utan både tar till oss kulturens krav och revolterar mot dem (Chodorow, 2004).

Objektrelationsteorin

Chodorow bygger sin genusteori på objektrelationsteori. Den kan sägas ha ersatt Freuds faderscentrering med en stark moderscentrering i sin teoribildning och sitt tänkande. Om fadern och fallos var huvudperson i Freuds teori, där det stora traumat för kvinnor var att de saknade penis som de på olika sätt försökte kompensera sig för, betonar objektrelationsteorin den tidiga mor-barnrelationen. Man har vänt på steken och ser den tidiga modern som den mäktiga och avgörande figuren och söker förklaringar till senare problem i livet i brister i den mycket tidiga omvårdnaden. Psykoanalysen i objektrelationstappning har gått från fadersmakt till modersmakt.

Det finns mycket gott i att det som sker mellan mor och barn tidigt i livet uppvärderats som livsviktigt och avgörande för det framtida livet. Men

det finns också en risk för "mother-blaming". Genom att göra modern till huvudperson i barnets utveckling så kommer alla fel och brister att lastas henne. Hon blir den som verkligen sitter inne med makten. Att den makten kan vara mycket kring-skuren utanför hemmets ram förbises alltför ofta (Maguire, 2004). Modern blir alltså både idealiserad som den stora livgivaren men ses samtidigt som livsfarlig. Teorin betonar hur viktigt det är för barnet att utveckla sig bort från den lockande modern och den farliga symbiosen med henne.

Lacan

Den lacanianska utvecklinglinjen går på tvärs mot objektrelationsteorin och har hållit kvar vid Freuds betoning av fallos. Lacan hävdade att det viktiga är vårt förhållande till Fallos, men menar med det inte en biologisk penis utan det är en kulturell symbol för makt. Han är ungefär lika svävande som Freud i om han faktiskt bara beskriver en verklighet i dagens samhälle där kvinnor har en mer nedvärderad position än män eller om han menar att män har närmare till kulturens Fallos än kvinnor. En del feminister har ändå tyckt sig kunna använda både hans och Freuds teorier (t ex Juliet Mitchell) och då betonat att de är beskrivningar av hur de patriarkaliska lagarna reproduceras i det omedvetna och inte ska ses som normer för hur det bör vara. Andra, till exempel den feministiska litteraturvetaren och filosofen Toril Moi har ifrågasatt dem och undrat varför Lacan över huvud taget använder sig av termen Fallos om det inte har något med kön att göra och att mannen står närmare Fallos än kvinnan även om Fallos sägs vara symbolisk (Moi, 2004). Rose-Marie Bresäter utvecklar detta perspektiv i en artikel i detta nummer.

Benjamin

De två perspektiv som jag nämnt, det moderscentrerade och det faderscentrerade, har funnits sida vid sida och aldrig riktigt kommit överens. Men Jessica Benjamin (1988, 1995, 1998) har faktiskt försökt förena och bygga broar mellan perspektiven och föra ihop de två teoriinriktningarna.

Benjamin utgår från en kritik av den traditionella synen på könen som varandras kompletterande

motpoler som har dominerat västvärlden och som också dominerat psykoanalysen. Mannen är den aktiva, kvinnan den passiva, mannen är förnuft och rationalitet och står för utveckling och framåtskridande, kvinnan är natur och ursprunglighet och står för något farligt och regressivt, mannen är subjekt, kvinnan objekt.

Psykoanalysen skulle kunna vara ett verktyg i att utforska hur uppdelningen här uppdelningen mellan könen påverkar oss och finns inom oss och inte som den nu ofta gör ta den för given, säger Benjamin. Vi måste teoretiskt bryta upp synen på de komplementära rollerna hos man och kvinna och vi måste formulera en mindre polariserad relation mellan dem och fråga oss hur de här polariserade bilderna fortfarande kan finnas kvar trots samhällets formella strävan efter jämställdhet. Benjamin menar att bilderna byggs via splitting och projektion, där icke önskvärda egenskaper läggs ut på den andra parten. Mannen förlägger sin passivitet och sårbarhet hos kvinnan, kvinnan förlägger sin aktivitet och sin makt hos mannen.

Benjamin slår ett teoretiskt slag för en jämställd relation och beskriver hur en ojämlig relation blir destruktiv för både subjektet och objektet. Den traditionella relationen dem emellan kallar Benjamin ”det falliska kontraktet”. Mannen kan utöva aktiv kontroll, den passiva kvinnan kan få beskydd. Men de vidmakthåller båda en ond cirkel där de inte når varandra och där spänningen dem emellan ebbar ut eftersom de agerar utifrån förutsägbara positioner.

Det intersubjektiva

Benjamin för in ett intersubjektivt perspektiv där erkännandet av den andra är centralt. Ett förhållande som bygger på över- och underordning, till exempel den traditionella bilden av mannen och kvinnan i ett komplementärt förhållande, ser hon som ett misslyckande i att upprätta den nödvändiga spänningen mellan självhävdelse och erkännande. Enbart den ena parten är subjekt, den andra är objekt. Den ena parten hävdar sitt själv, den andra parten får erkännande genom att se till den andres behov. Det Benjamin betonar är att ingen av parterna i en sådan relation uppnår vare sig sant oberoende eller sann intimitet. De är bundna till varandra och behöver

varandra men de når inte fram till en levande och ömsesidig relation.

För att vi ska känna en ömsesidighet i relationen måste vi erkänna den andra som en oberoende individ med ett eget centrum. Det paradoxala är att vi måste erkänna den andra som subjekt, som en person i sin egen rätt, för att kunna uppskatta och värdera den personens erkännande av oss själva. Om den andra bara är någon som speglar vår subjektivitet utan egen subjektivitet och eget centrum blir han eller hon snart ointressant för oss.

Benjamin bygger bland annat på Sterns spädbarnsforskning. Sterns beskrivning av den tidiga mor-barninteraktionen skiljer sig från den traditionella, bland annat Mahlers, där man ser utvecklingen som en gradvis separation från den symbiotiska enheten med modern. Det vill säga att vi växer ut ur relationer snarare än att vi blir mer aktiva och differentierade i dem. Stern visar hur en relation byggs upp av ett ömsesidigt erkännande mellan barnet och modern och att barnet aldrig är totalt odifferentierat från modern. Alltså blir problemet inte bara hur vi ska separera ut oss utan också hur vi ska knyta an till och erkänna den andre, inte hur vi ska göra oss fria från andra utan hur vi aktivt kan delta i en relation och engagera oss i andra.

Att detta upplevdes som så nytt då Stern kom med det beror på att de flesta psykologiska teorier betonar autonomi, säger Benjamin, och menar att detta är ett utslag av vår kulturs betoning på individualism och självständighet. Man missar något väsentligt och lika viktigt – dimensionen av ömsesidighet och känslan av att vara ett vi. Detta var något som den tidiga kvinnopsykologin lyfte fram och som Stern vidareutvecklade.

Den omnipotenta modern

En seglivad bild som finns inom psykoanalysen är bilden av den omnipotenta modern och fadern som barnets befriare ur hennes famn. Kvinnan ses som farlig, lockande, regressiv och ond och mannen som framåtsträvande, utåtriktad och god.

Den tidiga modern blir naturligtvis extra farlig för den som bygger sin identitet kring att vara självtillräcklig och förneka sitt beroende och hålla tidiga

och sårbara känslor ifrån sig. Vidare intensifieras säkert fantasin om den farliga moderliga omnipotenten av de specifika villkor som rått under kärnfamiljens glansdagar där mor och barn var fångar i ett emotionellt drivhus som gjorde det svårt för båda parter att separera. Det är i den kontexten som fadern blir ett vapen i självets kamp för frigörelse och differentiering.

Men i verkligheten är det lika ofta modern själv som hjälper barnet att rikta sig utåt och omvänt är det inte självklart att det är modern som är den mest omvårdande föräldern, det kan lika gärna vara fadern, påpekar Benjamin.

Overinclusiveness och identifikatorisk kärlek
Benjamin tar vidare upp hur viktigt det är för ett barn att kunna identifiera sig med båda föräldrarna, inte bara föräldern av samma kön. Psykoanalysen har sett pojken behov av att identifiera sig med fadern och det han står för men inte flickans behov av samma sak. Men både pojken och flickan har behov av att identifiera sig med både sin mor och sin far och de egenskaper som tillskrivs dem, både den varma omvårdnaden som modern står för och den mer spännande sfären ute i den stora världen som fadern traditionellt stått för.

Det är viktigt att både pojken och flickan införlivar egenskaper som vi förknippar med de kulturella bilderna både av moderskap och av faderskap. Men uppdelningen mellan den hållande modern och den spännande fadern blir svår att överbrygga om inte de båda föräldrarna underlättar identifikation över könsgrensarna, och i verkligheten är exempel på breddade definitioner på vad det kan innebära att vara man respektive kvinna.

Jessica Benjamin gör upp med psykoanalysens kulturella eftersläpning på genusområdet där den traditionella kärnfamiljen är normen. Hon bryter upp de traditionella könsrollerna och menar att idealet inte är strikta könsroller utan ett mycket mer flytande genus med oklara gränser och med många olika identifikationer och ingredienser, inte bara identifikationen med föräldern av det egna könet.

Kanske har vi här – om än på ett teoretiskt och filosofiskt plan – funnit en öppning i en dialog med dagens genusvetenskap. Judith Butler skriver

till exempel i sin senaste bok: ”Vi har Jessica Benjamin att tacka för att hon inlett den viktigaste dialogen om genus och sexualitet som vi har i mellanrummet mellan filosofi och psykoanalys” (Butler 2006, s 157).

Genus i praktiken

Vad som återstår är att föra in den här diskussionen om genus bland kliniskt verksamma terapeuter och undersöka vad den får för konsekvenser för den kliniska verksamheten. Intresset finns men att många upplever en brist är också helt klart. Två uppsatser där psykologstudenter intervjuat terapeuter vittnar om det. I den ena (Pörfors & Wallhed, 2006) intervjuades psykoterapeuter som representerade de olika teoretiska inriktningar som finns inom psykoterapiområdet – psykodynamisk, psykoanalytisk, kognitiv och kognitiv beteendeterapeutisk. Intervjuarna fann att det fanns en skarp uppdelning mellan en typ av förståelse i den terapeutiska praktiken och en annan för världen utanför. Psykoterapeuterna hade lättare att tala om sig själva och sina egna erfarenheter i genustermer men svårare att få in genus i sin terapeutiska praktik. Det fanns alltså en skarp gräns mellan det personliga och det professionella. Många av de intervjuade talade om en avsaknad av stöd för en diskussion som rör kvinnor, män, kön och könstillhörighet i de psykoterapeutiska teorierna och många vill att teorierna ska innefatta mer frågor om kön. Intervjuarna fann ingen skillnad i svaren på dessa frågor mellan terapeuter från de olika inriktningarna.

I en annan uppsats (Windh, 2005) intervjuades psykoterapeuter som hade ett uttalat genusperspektiv. Alla hade psykodynamisk inriktning. De intervjuade framställde sammanjämkandet mellan feminism och psykoterapi som komplicerad. De flesta kallade sig därför feminist och terapeut. De beskriver sin feministiska hållning mer som en filosofi än som en uppsättning tekniker. Många har svårt att sätta fingret på vad som är feministiskt i deras terapeutiska arbete. Det är ett integrerat sätt att tänka och som en del av dem själva, en underliggande filosofi och en tyst kunskap som färgar tänkandet.

Några svar var dock vanliga hos de intervjuade. De var sparsamma och varsamma med tolkningar

och undvek auktoritativa tolkningar för att motverka att framstå som den allvetande experten. Flera sade också att de är mer aktiva än vad de föreställer sig att en traditionellt verksam psykoterapeut är i syfte att eftersträva en mer jämbördig relation. De talade också om att de är försiktiga och ganska skeptiska till psykiatriska diagnosticeringsystem och hellre ser sina patienters problem som livsproblem.

Jag kan känna igen mig i de svårigheter de här terapeuterna beskrev då det gäller att sätta fingret på vad genustänkandet betyder i den kliniska verkligheten. Men som en minsta gemensam nämnare skulle jag vilja ange att de psykoterapeuter och psykoanalytiker som ägnat sig åt genus tittar extra noga på en individs svårigheter och förmåga att bredda sin repertoar av möjliga förhållningssätt och inte begränsa sig till det som traditionellt tillskrivs ens kön. För kvinnan att våga använda sig av och inte förneka sin aggressivitet, sin auktoritet och sin makt. Och för mannen att våga känna och inte förneka eller projicera ut sin sårbarhet, skyddslöshet och beroende av andra. En annan gemensam nämnare är kanske att inte värdera någon av polerna högre än den andra. Bägge behövs för att bli en hel människa. □

Referenser

- Benjamin, Jessica (1988) *The Bonds of Love. Psychoanalysis, Feminism, and the Problem of Domination*. New York: Pantheon Books.
- Benjamin, Jessica (1995) *Like Subjects, Love Objects: Essays on Recognition and Sexual Difference*. Yale University Press.
- Benjamin, Jessica (1998) *Shadow of the Other. Intersubjectivity and Gender in Psychoanalysis*. New York and London: Routledge.
- Bertling, Ulla (2004) Psykisk ohälsa hos narkotikamissbrukare – vårdutnyttjande och könsskillnader. *Insikten*, 3, 38–44.
- Butler, Judith (2006) *Genus gjort. Kropp, begär och möjlig existens*. Norstedt Akademiska Förlag.
- Chodorow, Nancy (1978) *The Reproduction of Mothering. Psychoanalysis and the Sociology of Gender*. Berkeley: University of California Press.
- Chodorow, Nancy (1989) *Feminism and Psychoanalytic Theory*. Cambridge: Polity Press.
- Chodorow, Nancy (1995) Gender as a Personal and Cultural Construction. *Signs*, 1995
- Flordh, Christina (1997) Ett genusperspektiv på psykoterapi: Teman hos kvinnliga respektive manliga patienter i korttidsterapi. Opublicerat manus, Institutionen för psykoterapi, Karolinska institutet.
- Freud, Sigmund (1925) Some Psychical Consequences of the Anatomical Distinction Between the Sexes. *Standard Edition*, 19: 243–258.
- Gilligan, Carol (1982) *In a Different Voice*. Boston: Harvard University Press. Svensk öv: *Med kvinnors röst*. Prisma.
- Horney, Karen (1926) The Flight from Womanhood. I *Feminine Psychology*. New York: Norton, 1967.
- Maguire, Marie (2004) *Men, Women, Passion and Power*. Routledge
- Miller, Jean Baker (1976) *Toward a new psychology of women*. Beacon Press.
- Moi, Toril (2004) From femininity to finitude: Freud, Lacan and feminism, again. I Iréne Matthis (red): *Dialogues on sexuality, gender and psychoanalysis*. Karnac.
- Pörtlors, Jan & Wallhed, Sara (2006) Bakom terapirummets stängda dörrar. Psykoterapeuters förståelser av kvinnor, män, kön och könstillhörighet. Psykologexamensuppsats. Umeå universitet.
- Wasserman, Danuta. (1998). *Depression – en vanlig sjukdom. Symtom, orsaker och behandlingsmöjligheter*. Natur och Kultur.
- Windh, Anna Indra (2005) *Skärningsytorna mellan terapeutisk yrkesutövning och feministiska utgångspunkter*. Psykologexamensuppsats. Lunds universitet.